

**BOROSÁN LÍVIA – BUDAINÉ CSEPELA YVETTE –
CSERNY ÁKOS – SOÓS ISTVÁN – HAMAR PÁL**

Fekete pedagógia az iskolai testnevelésben és a sportban

TANULMÁNYOK

ÖSSZEFOGLALÁS

Egy kutató számára a fekete pedagógia jelensége mögött meghúzódó pedagógiai-sportpedagógiai háttér megértése a társudományok szintetizáló ismeretét, azok vizsgálati módszereinek és területeinek átlátását egyaránt magába foglalja. A fekete pedagógia viselkedéskutatásához a neveléstudománynak integrálnia kell a pszichológiai, szociológiai, filozófiai és jogi célrendszereket, tematikákat és specializációkat is.

Tanulmányunkban – az 1970-es években az Amerikai Egyesült Államokból elinduló angolszász „new history” történetkutatási módszer segítségével – a fekete pedagógia jelenségének történeti, filozófiai, jelenkori pedagógiai aspektusait tárjuk fel – erős fókusszal a sportpedagógiára és az iskolai testnevelés kontextusára. A filozófiai gyökereknél kiemeljük az antipedagógiai és a feketepedagógia-diskurzust, hangsúlyozzuk eltérő, illetve összetartó mondanivalójukat, jelentőségüket a gyermekek által elszenvedett – pedagógiai, sportpedagógiai forrású – sérelmek vonatkozásában. Témánk átfogó tárgyalásához nem kerülhetők meg a sportpedagógiai és jogi vonatkozások sem. A teoretikus feldolgozás mellett, egy empirikus kutatás keretében, megvizsgáltuk a testnevelő tanári tevékenység és a sportklubok fekete pedagógia kialakulásában játszott szerepét is.

Kulcsszavak: *sportpedagógia, fekete pedagógia, sérelem, gyermeki jogok, retrospektív módszer*

1. A FEKETE PEDAGÓGIA NEVELÉSTÖRTÉNETI ÉS SPORTPEDAGÓGIAI SZAKIRODALMÁBÓL

E fejezet generális célja a fekete pedagógia fogalmának értelmezése és gyakorlatának mai korba helyezése. Ebben a kontextusban vizsgáljuk a fogalom történeti és filozófiai

gyökereit, illetve az alkalmazásának háttérében meghúzódó okokat azzal a kitételrel, hogy a pedagógiai indokok mélyebb vizsgálata – a kiváltó hatásrendszerek elemzésével együtt – további kutatási célunk. Elemzésünk során abból indultunk ki, hogy a fekete pedagógia jelenségeit mutató viselkedések alkalmazójává az ember *válik* – vagyis senki nem így születik, a fekete pedagógia körébe

tartozó magatartásokat az éppen aktuális történeti korszak hatásrendszere alakítja.

1.1 A gyermekek büntetése

A korábbi évtizedekben divó idillikus történetábrázolásban nagy áttörést jelentettek az 1970-es évektől megjelenő, a gyermekek ellen elkövetett atrocitásokat nyíltan megjelenítő neveléstörténeti elemzések. Ezek nyomán a gyermekekkel szembeni visszaélések, bűnök kategóriái is meghatározhatókká váltak. Vincze alapján három ilyen kategória állapítható meg:

1. a gyermek elpusztítása,
2. büntetésjellegű „rendszabályok” alkalmazása,
3. a gyermek ellen elkövetett szexuális jellegű visszaélések (Vincze, 1991, 197. o.).

E három kategória magába foglalja az érzelmi, a fizikai és a szexuális bántalmazásokat, nem utolsósorban az elhanyagolást is.

A történelem folyamán a gyermekek ellen elkövetett visszaéléseknek mind a három kategóriában gazdag megjelenési módjaival találkozhatunk. A megfélemlítés, a szorongás kialakítása már az ókortól kezdve a gyermek kordában tartásának eszköze volt, és a pedagógia történetében nevelési eszközként szolgáló, pontos instrukciókkal ellátott, alaposan felépített koherens rendszerekkel is találkozhatunk. Pukánszky neveléstörténeti elemzésében olvashatunk arról, hogy a német filantropista *Johann Bernhard Basedow* pedagógus szülők számára 1771-ben írt nevelésmódszertani könyvében részletesen tárgyalja a fenyítés különböző formáit. *Moritz Schreiber* 19. századi orvos egy olyan

„pedagógiai” rendszert dolgozott ki, amely a gyermek teljes testi-lelki felügyeletére és irányítására épült, és amelynek szerves részét alkotta a gyermek büntetés utáni köszönetnyilvánítása (Pukánszky, 2013).

A visszaélések okai között találjuk azt a felfogást is, miszerint a gyermek a felnőtt által létezik, ezért fel sem merül, hogy saját szükségletei legyenek. Ebben az értelmezésben, ha a felnőtt igénye az, hogy megbüntesse a gyermeket, akkor ez a cselekedete természetesen elfogadott. A gyermek élethez való jogát és igényeit sem ismerték el. Sokszor tévhitek, babonák, vallási szokások nevében, törvények által alátámasztottan történtek a gyermekek elleni büntettek (például amikor áldozatot kellett hozni az istenek kegyeért). Kíméletlen módszer volt a gyermek érdekében elkövetett gyilkosság, mondván, ha a gyermek nem életképes, gyenge, beteg, jobb neki a halál. Egyes esetekben az öröklés kérdését oldották meg így, máshol a gyermekgyilkosság egyfajta születésszabályozásként funkcionált. Vagyis számos olyan korszakot és társadalmat találunk, ahol az ismeretek szintje, a gyermekkép, a világkép, az értékrend, a kulturális minőség, a vallási

meggyőződés mind elfogadó volt a – mai megfogalmazással élve – fekete pedagógiai hatásrendszerrel szemben, elősegítve ezzel az ezt működtető gyakorlat következmények nélküli térnyerését.

a gyermek büntetés utáni köszönetnyilvánítása

1.2. A fekete pedagógia a 20. század fogalma

A fekete pedagógia fogalma a 20. században zajló pedagógiai törekvések mentén alakult ki, úgy is fogalmazhatunk, hogy a 20. század mozgalmainak terméke. Azé a 20.

századé, amely már a századfordulótól bővelkedik a gyermek érdekeit szem előtt tartó pedagógiai megoldásokban. Ebben az időszakban, a nyugati kultúrákban, az erre érzékeny pedagógusok tolla nyomán – a gyermekek sérelmére elkövetett cselekedeteknek még általános jelenléte ellenére –, folyamatosan jelentek meg olyan új pedagógiai irányzatok, amelyek a gyermeket szerető, önálló szükségleteit tudatosan elismerő, őt egyénként tisztelő, sajátosságaira figyelő nevelést és oktatást hirdették.

Borosán kutatása alapján – kilenc reformpedagógus eszmerendszerének teoretikus elemzése eredményeként – megismerhetővé vált, hogy a reformpedagógiai rendszerek komoly pedagógiai szempontok alapján értékelhető folyamatfelfogással, metodikával, hatásszervezési elképzeléssel rendelkeztek. Képviselői jellemzően olyan korszerű nevelési célokat fogalmaztak meg, mint az önismeret, a nyitottság, az élethosszig tartó tanulás, a választani tudás képessége, az erkölcsös állampolgár kiművelésének elősegítése, egyrészt a nemzet szolgálata, másrészt a 20. század kihívásainak érdekében (*Borosán*, 2010).

A reformpedagógiai mozgalom előfutára *Ellen Key* volt. A gyermek évszázada (1902) című munkájában az addigi nevelési-oktatási gyakorlat ellen emelt szót mind tartalmi, mind metodikai szempontból. *Pukánszky* (1999) elemzései feltárták *Key* gyermekképét, amelynek értelmében a gyermek megzabolázása, egyéniségének elnyomása helyett hagyni kell, hogy a képességei kibontakozhassanak, a gyermekeket „békén kell hagyni”, a viselkedésükben nem a

rosszat kell keresni és korrigálni, hanem minden „bűnükben” meg kell keresni a jót.

A 1970-es évektől kezdődően megjelentek a neveléssel szembeni pesszimizmus jelei is, amelyek a legélesebben az 1968-as diákmozgalmak eredményeként fogalmazódtak meg a nevelés hatásait elemzők gondolatvilágában. Mire jutottunk új módszereinkkel, milyen hatásokat értünk el a gyermekek személyiségfejlesztése érdekében megfogalmazott és a gyakorlatban alkalmazott pedagógiáinkkal? – merült fel kérdésként. A nevelés hatásait értékelő csalódottság, labilizálódás vezetett el oda, hogy az 1970-es és ’80-as években megjelentek az úgynevezett nondirektív irányzatok. Képviselőik kezdetben a reformpedagógia gondolatvilágát – amelyben a személyközpontú, új nevelési utakon keresztül a társadalmat megváltoztatni képes potenciált látták – kiindulópontnak tekintették. A nevelés eredményét felülvizsgálva azonban elvesztették optimizmusukat, illetve hitüket a nevelésben, s végül megkérdőjelezték az abban rejlő egyéni és társadalmi fejlődést biztosító lehetőségeket.

Mihály Ildikó írásában (2005) példákat is olvashatunk az intézményes nevelés elutasításra. *Ivan Illich* (1971) egészen a társadalom iskolátlánításáig jut el, míg *Neil Postman* (1996) szerint az oktatási rendszer megbetegít, erodálja a kultúrát. Nem utolsósorban: az OECD által, az oktatás jövőjével kapcsolatosan kidolgozott hat lehetséges forgatókönyv közül kettő deskolarizációs perspektívát vázol fel (*Mihály*, 2005).

Ezeket a kritikákat fogja össze az **anti-pedagógia** irányzata. *Zrinszky László* fejtegetéseiben olvashatunk arról, hogy ez a filozófiai irány az eddigiektől merőben eltérő

megjelentek a neveléssel szembeni pesszimizmus jelei

nevelésméletet jelent, amely nemcsak az intézményesített nevelést, hanem magát a nevelés létjogosultságát is vitatja; radikálisan bírál minden nevelést és pedagógiát. Kiáll a „nem nevelés” mellett, így az előre meghatározott pedagógiai célfelfogást is elutasítja. Követői szerint a személyes példaadás és a nevelői tekintély csupán a gyermeket a társadalom igényei szerint konformizálni kívánó, a gyermekek kihasználására irányuló ősi, alattomos szükségletet elégíti ki (Zrinszky, 2006). Ebben az attitűdben az antipedagógia találkozik a reformpedagógia értékrelativista, gyermeki szükségletekre épített, a gyermekből kiinduló nevelési célfelfogásával, mely szintén a normatív, előre meghatározott célok mentén történő neveléssel szemben fogalmazódik meg.

Az 1980-as években új fogalom születik: a **fekete pedagógia**. A kifejezést és a hozzá kapcsolódó értelmezést *Katharina Rutschky* német pedagógiatörténész nevéhez kötjük.

Schwarze Pädagogik (1977) című művében a polgári pedagógia képviselőinek forrásszövegeit veszi górcső alá, olyanokét, akiknek a gyermekszemléletét *Pukánszky* (2005) az *antihumánus* jellemzővel illeti. *Rutschky* eredeti művében a „Sadizmus racionalizálása” (Erziehung als Rationalisierung des Sadismus) tartalmi egységben összegyűjtött megoldásmódok illusztris példázatai ennek a pedagógiai hozzáállásnak.

Összefoglalóan kijelenthető, hogy az antihumánus gondolkodás szerint a gyermekkor betegség, amelyből a gyermeket ki kell gyógyítani. Ezen nevelési módszerek alkalmazásának célkitűzései a megfogalmazás szintjén társadalmi értékekről beszélnek; nemis gondolatnak tűnhet az erkölcsös,

engedelmes és rendszerető állampolgárt kímélni kívánni – ugyanakkor az ehhez vezető út, a megválasztott eszközök és módszerek neveléstudományi és más szempontból is megkérdőjelezhetők. Az antihumánus gondolkodást kritika tárgyává tevő antipedagógiai irányzat ezért nevelésellenességet hirdet, azaz elítéli azt a nevelői szándékot, amely a gyermek szükségletét figyelmen kívül hagyva a felnőtt képére kívánja formálni a gyermeket. A fekete pedagógia pedig olyan – akár tudatosan is sérelmeket okozó – nevelési megoldások gyűjtőfogalma, amelyek a gyermek lelkivilágával, igényével nem törődve törik meg, idomítják a növendéket, és formálják őt a nevelő saját céljai, elképzelései szerint. Célorientált nevelési módszerekről van szó, ahol az emberkép, a nevelési cél előrébb való az eszközöknél. Így válik másodlagossá, hogy ezek az eszközök megtörik az egyént,

és kiölik a gyermekből az egyéni ambíciókat. Sokszor az alkalmazók elbújnak a társadalmi szempontból igazolt célok mögé, és indokoltnak érzik a személyiséget sértő módszerek

így válik másodlagossá,
hogy ezek az eszközök
megtörik az egyént

használatát.

A két irányzat – az antipedagógia és a kártékony gyakorlatot fekete pedagógiaként azonosító teóriák irányzata – különböző hangsúlyokkal mutat rá egyes elemekre a nevelés folyamatában, mégis óhatatlanul ugyanott jelölik ki a probléma lényegét – hogy tudniillik van-e szükség, illetve kinek van szüksége a nevelésre. *Mihály* (2005) fel is teszi a kérdést: „Mitől tekinthető feketének ez a pedagógia? Elsősorban attól, hogy az [ezt kritika tárgyává tevő] irányzat legkülönbözőbb képviselői szerint a nevelésre tulajdonképpen nem is annyira a gyerekeknek

van szükségük, mint inkább a felnőtteknek – a szülőknek és a pedagógusoknak. Minden olyan gesztus tehát, amely a gyermek nevelésének szándékát jelzi, a kizárólag saját tulajdonnak, mintegy a felnőtt alárendeltjének tekintett gyermek „pedagógiai úton történő előállítását” célozza meg, s mint ilyen, nemcsak sérti a gyermek személyiségét, hanem kifejezetten megalázó is számára.” (Mihály, 2005, 76. o.).

A fenti fogalmi kereteken túllépve mi a következő radikális kérdést is megfogalmaztuk: vajon tekinthetünk-e olyan módszert **pedagógiai-nevelési módszernek**, amely a gyermek sérelmét idézi elő? Véleményünk szerint: nem!

1.3. A FEKETE PEDAGÓGIA NEVELÉSTUDOMÁNYI ASPEKTUSA – A PEDAGÓGUS FELADATA A 21. SZÁZADBAN

Mit jelent ma a nevelés az egyén és a társadalom viszonyában? Válaszként azt mondhatjuk, hogy a nevelés legfőbb célja a konstruktív életvezetés kialakítása. *Bábosik* (2020) nyomán konstruktív életvezetésen olyan életvitelt értünk, amely szociálisan értékes, és egyénileg is eredményes.

A konstruktív életvezetés kialakulásának elősegítése, a konstruktív viselkedésformák megerősítésén, a destruktív magatartásformák kontrollálásán keresztül, a pedagógusok mindennapi feladata. Ezek társadalmi haszna kétségtelen. Ugyanakkor nem elegendő a nevelésnek csupán a közösségi jelleget hangsúlyozni. Amikor nevelünk, az egyén társadalomba való integrálódását szeretnénk elősegíteni, *tehát* szükséges minden olyan viselkedésforma kialakulásának

támogatása is, amely az *egyéni* sikereket megalapozza. A siker eléréséhez pedig csak olyan módszerek alkalmazhatók, amelyek humánusak és az embert értéknek tekintők.

A pedagógus emberekkel foglalkozik, a pedagógiai munka során az egyik egyén a másikra akarva-akaratlanul hatást gyakorol. Naponta dönt akár sorsokról is azzal, hogy meghatározza: mi a

helyes és mi a helytelen. Tettei, szavai, személyes példája meghatározó a gyermek fejlődésére: személyiségével, viselkedésével nevel és példát mutat. Munkája során épp ezért nem lehet sem öncélú, sem ösztönös és manipulatív. A pedagógiai munka éppen ezért minden esetben tudatos tevékenységet jelent: a gyermek érdekében történő átgondolt pedagógiai akciókról van szó. Olyan módszerek, megoldásmódok nem tartozhatnak a pedagógia körébe, amelyekről egy pillanatig is feltételezhető, hogy káros lehet a személyiség fejlődésére.

Mai tudásunk alapján kijelenthetjük, hogy a neveléstudomány képes olyan határozott, erőteljes pedagógiai irányelvek megfogalmazására, amelyek a gyermek érdekében történő fejlesztést szolgálják, egyúttal beleférnek a neveléstudomány törvényszerűségeinek, szabályrendszerének, filozófiájának, szemléletének keretébe. Képes megfogalmazni olyan nevelési-oktatási módszereket, amelyek komplex módon értelmezik a személyiséget a maga összetettségével, egyéni sajátosságaival, szükségleteivel együtt. Elzárkózik minden olyan megoldástól, amely ezzel ellentétes gondolkodásra készítet, illetve amely módszereivel olyan hatást vált ki a személyiségből, amelyet a neveléstudomány elutasít (pl. szorongás, félelem, a megalázottság érzése,

a gyermek érdekében
történő fejlesztést szolgálják

kisebbrendűségi komplexus, önértékelési problémák, társas interakciók hiánya, kirekesztés stb.).

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a pedagógiai munka egy *szerep*, amely *Buda* (1977) szerint olyan normakomplexum, amelyet a vele kapcsolatos társadalmi elvárások alakítanak ki. Szűkebb vonatkozásban az adott situációban szereplő személy előírt viselkedéseként, reagálási módjaként értelmezik, így az adott *helyzetben* lévő személy tényleges viselkedése kerül előtérbe, akár megfelel a társadalmi elvárásoknak, akár eltér azoktól.

A pedagógiai munka, a személyiség fejlesztésének folyamata épp ezért etikai kérdés is. Emellett egyetértünk *Bábosik* és mtsai. azon kijelentésével, miszerint a nevelés folyamatában az erkölcsi értékek elsődlegesen meghatározók, szükség van bizonyos támpontokra, erkölcsi fogódzókra, valamint az alapvető erkölcsi elvekre (*Bábosik, Borosán és Budainé Csepela*, 2021). A pedagógiai munka során az erkölcsi alapelvek és a helyzet állandó dinamikus egyeztetése, egy tudatos etikai viselkedés alkalmazása szükséges. A pedagógusok saját szerepük értelmezése közben gyakorta bizonytalanok abban, vajon munkájuk során mit engedhetnek meg maguknak, illetve mit nem engedhetnek meg a tanulókkal, a sportolókkal, azok szüleivel és az edzőkollegákkal szemben. Egy azonban bizonyos: a pedagógusnak folyamatosan szem előtt kell tartania, hogy munkája közben egy közösséget, egy intézményt, egy klubot, de mindenekelőtt egy hivatást képvisel. Éppen ezért arra kell törekednie, hogy

viselkedése ne keltsen ellenérzést a közösség tagjaiban, méltó legyen intézménye, klubja hagyományaihoz és hivatása gyakorlásához. Igazság szerint érzékeny határ húzódik a szakmai és a magánemberi viselkedés között, hiszen a pedagógiai munka során a hivatás és a magánélet nem teljesen szétválasztható. A pedagógusnak a mindennapokban is olyan erkölcsiséget kell

képviselnie, amelyre munkája során bizalommal támaszkodhat.

Ebből kifolyólag a tudatosság bázisaként olyan etikai kódexeknek kell megjelenniük, amelyek a tanárok és az edzők munkáját segítő erkölcsi normarendszert fogalmaznak

meg, a benne foglaltakkal ellentétes viselkedést pedig sajátos eljárási rendben szankcionálják.

1.4 A fekete pedagógia sportpedagógiai vonatkozásai

Az edző és a sportoló kapcsolatrendszerében sajátos pedagógiai helyzettel állunk szemben. Erre a viszonyra nem tekinthetünk spontán módon úgy, mint egy megszokott, egyszerű pedagógus-diák viszonyra (*Biróné*, 2011). Önként választott tevékenységről van szó, lévén ez a kapcsolat edző és sportoló között bármikor felmondható, a kötelék megszüntethető, ellentétben egy köznevelésben dolgozó tanár-diák viszonyal. Extrém esetben az edző- vagy sportágváltás tényét nem is kell közölni, a szülő egyszerűen nem fizeti be a tagdíjat, és elviszi máshova a gyermekét sportolni.

az edző- vagy sportágváltás tényét nem is kell közölni, a szülő egyszerűen nem fizeti be a tagdíjat, és elviszi máshova a gyermekét sportolni

1.4.1. Az edző-sportoló-szülő kapcsolatrendszer jellemzői

Az edző-sportoló kapcsolatrendszerben erőteljesen benne foglaltatik egy harmadik résztvevő, a szülő is. A szülőnek – amikor a gyermekét rábízta egy edzőre, amikor a legféltebb „kincsét” egy idegen ember kezei közé engedi – teljesen tisztában kellene lennie azzal, hogy az edzések során mi zajlik (Hamar, 2020).

Nagyon sok esetben a szülő részese lehet az edzőmunka minden részletének, de létezik olyan helyzet is, amikor semmi információt nem kap az edzéseken zajló történetekről. Csak a gyermek elbeszéléséből értesülhet arról, hogy az edző miként tartja az edzéseket, hogyan viszonyul a gyermekekhez, milyen módszereket, eszközöket használ a mindennapi edzőmunka során. A szülőnek időnként érdemes a csapattársakkal és azok szüleivel is kommunikálni azért, hogy minél többet tudjon meg az edzéseken esetlegesen felmerülő problémákról. A gondos szülő nemcsak befizeti a tagdíjat és elviszi gyermekét az edzésre, hanem érdeklődő is. Az edzőnek ugyanakkor tudomásul kell vennie, a szülőnek joga, hogy tudjon arról, mi zajlik az edzésen. Rendkívül fontos az ennek érdekében történő rendszeres szülői tájékoztatás, akár szülői értekezlet, akár nyitott edzés formájában (Hamar és Mocsai, 2019). A pedagógus (edző) bármilyen instrukciója, megjegyzése, véleménye szorosban az edzéskeretek között kell, hogy maradjon. Hogy mi hangzik el egy-egy kiélezett szituációban, egy-egy sikertelen kivitelezés közben és után, azt maximum csak a tanítványok hallhatják. Nagyon sok esetben napok, hetek, hónapok, rossz

esetben csak évek múlva derül fény olyan történetekre, amelyeket a tanítványok senkinek sem mertek elmondani. Ezek az „élmények” gyakorta olyan mélyen beleégnek a sportolóba, hogy azok az emlékezetéből soha nem törölhetők ki. Emiatt az érzékeny helyzetiség miatt nélkülözhetetlen a sok-sok szülői kommunikáció – hiszen így bátoríthatják együtt a gyermekeket abban, hogy az esetleges sérelmeket, a bántást, fájó problémájukat a felszínre hozva közösen találjanak megoldásokat (Hamar, 2016).

Számtalanszor láthatjuk azt, hogy a mérkőzés vagy a versenyhelyzetek hevében egy-egy edző képtelen uralkodni az érzelmein, képtelen pedagógushoz méltó módon viselkedni. Ilyen esetben elgondolkodhat a szülő, hogy az edző vajon az edzéseken is ezt a magatartást engedi-e meg magának a tanítványaival szemben.

A szülők gyakran teljesen tisztában vannak azzal, hogy az edző nemcsak a versenyeken, hanem az edzéseken sem pedagógushoz méltó módon viselkedik. Ilyenkor joggal tehető fel a kérdés: vajon ezt látva a szülők miért engedik meg, hogy gyermekük ilyen közegben eddzen, egy ilyen „pedagógus” foglalkozzon vele. Nagyon elszomorító, ha a szülő „félrenéz”, és nem akarja észrevenni azt, hogy a gyermeke nincs jó kezekben. Lehet, hogy az eredmények, a sportsikerek „jönnek”, azt azonban nem tudhatjuk, hogy egy rossz pedagógusi attitűd eközben és a későbbiekben milyen kárt okoz a gyermekben, a gyermeknek. Hogy milyen örökre megmaradó, ki nem törölhető nyomok maradnak a sportolóban (Biróné, 2011).

így bátoríthatják
együtt a gyermekeket

1.4.2. Az edző sportpedagógiai feladatai

Alapvető fontosságú – főleg a korai szakosító sportágaknál –, hogy a kezdetektől olyan edzővel találkozzanak a gyermekek, aki megfelelő módon járul hozzá a személyiségfejlődésük egészséges alakulásához. Aki valóban a fejlesztésüket segíti elő, és nem hagy maga után olyan – sporttal kapcsolatos vagy azon túlmutató – maradandó károkat, amelyek egy egész életre kihatóan visszaveti a gyerekek fizikai aktivitáshoz való viszonyát.

Iskoláskorú sportolókkal foglalkozva látni kell, hogy a nevelési feladatok tekintetében – a családi nevelési színtér után – az iskolaé a meghatározó szerep. Néha erő feletti teljesítményt várnak el a szülők a gyermeküktől az iskola és/vagy az edzés területén, sőt még a különórák esetében is. Nem minden gyermek alkalmas arra, hogy mindezt a terhelést elviselje. A tapasztalat azt mutatja, hogy valamelyik területen a gyermek mindig hátrányt szenved.

Edzőként látnunk kell, hogy az iskolai előmenetel meghatározó jelentőséggel bír.

Az iskolaválasztások, a továbbtanulási lehetőségek egy egész életutat meghatároznak, akár már 6-7 éves korban. Ezért folyamatosan szem előtt tartandó, hogy a sportolás mindezt kiegészítve van jelen a gyermek életében. Nagyon kevesek számára teljesedik ki a sport hivatásszerű tevékenységgé. Ugyanakkor egy sportolói pályafutás befejezése után is kell, hogy legyen perspektíva a tanítványunk számára. Ezért edzőként nem lehet „önző” módon kisajátítani a sportolót a pillanatnyi eredmény érdekében. Meg kell adni a lehetőséget annak, hogy a tanulás területén megszerezze azt az alapvetettséget

(érettségi bizonyítványt, szakmunkásvizsgát stb.), amellyel később vagy tovább tud tanulni, vagy teljes értékű életet tud élni.

Az érettségi bizonyítvány megszerzése pont a sportbéli csúcsteljesítmények kialakulásának kezdeti időszakára tehető. Ebben az időszakban kiemelt fontosságú, hogy a családdal együttműködve közösen megbeszéljük tanítványunk további terveit, pályaválasztását. Meg kell állapodni egy minimális számára megfelelő terhelésben, meg kell határozni mind a sportbéli, mind pedig a magánéletbéli perspektívákat. Azt gondolhatnánk, egy 18 éves fiatal már tisztában van azzal, hogy mit is akar az életben, hogyan is tervezi a pályaválasztását. Nagyon sok esetben azonban ez nincs így. A fiatalnak segítségre, tanácsra van szüksége. Jövőképet, érveket kell felmutatni számára pro és kontra: minek mi az előnye és/vagy a hátránya. Milyen továbbtanulási

lehetőséggel, mit tud majd kezdeni az életben. A szülői útmutatás mellett az edzőknek is szerep jut ebben a döntésben. Egy felelősségteljes edzőnek ez tel-

jesen természetes, ezt nem kényszerű kötelességként éli meg (Hamar, 2016).

Az edző részéről történő időnkénti objektív visszajelzés elengedhetetlen követelmény, még ha az a tükör, amit a tanítvány elé tart, néha nem is a legkedvezőbb képet mutatja. Ez a fajta edzői értékelés mindenkor az emberi méltóság figyelembevételével kell, hogy történjen. Ha a kritika negatív élű, azt is olyan köntösbe burkolva kell a tanítvány elé tárni, hogy mindez a személyiségfejlődését segítse, ne pedig emberi mivoltában megalázza, eltiporja, földbe döngölje (Hamar és Mocsai, 2019).

nem hagy maga után
maradandó károkat

Fontos, hogy az értékelés-visszajelzés minden didaktikai formáját alkalmazza az edzők. A *formatív* visszacsatolásra korostól függetlenül az edzésfolyamat minden szakaszában szükség van. A tanítványok igénylik, hogy az edző a teljesítményükről folyamatos értékelést adjon. Még akkor is, ha mindez nonverbális kommunikáció formájában történik, hiszen ez releváns szerepet játszik a figyelem, a motiváció, az edzősportoló interakció fenntartásában. A *diagnosztikus* értékelés elengedhetetlen része az edzői tevékenységnek, mivel tervezőmunka (edzésterv elkészítése) nélkül nem lehet eredményt és sikert elérni. A *szummatív* értékelés a sportban részt vevő minden személy, így a tanítványok, a szülők és az edzők számára nyújt összefoglalást az elvégzett munkáról, a teljesítményről, és nem utolsósorban átvetve a következő versenyévrre megfogalmazott célokhoz, feladatokhoz és követelményekhez.

Az edzőknek nagyon kell ismerniük a tanítványaikat, tudniuk kell, hogy – a maximális eredmény elérése érdekében – kihez, milyen módon viszonyuljanak. Minden egyes személyiséghez más és más út vezet. Egy 20-30 fős csapat vezetőjeként nem lehet egy sablonnal, mintával, módszerrel megoldani a tanítványok problémáit. Tisztaban kell lenni azzal, hogy mivel lehet motiválni, biztatni, jobb teljesítményre ösztönözni, segíteni, támogatni őket.

A jó edző rugalmasan kezeli a pedagógiai szituációkat. Hiába tervez el előre egy edzőmunkát, ha a tanítvány aznap éppen rossz mentális vagy fizikai állapotban érkezik az edzésre, változtatni kell. A jó edző nem ragaszkodik mereven a saját

elképzeléseihez, a kitalált edzéstervhez, hanem – ha szükséges – a helyzetnek megfelelően módosítja azt. Az azonban elkerülhetetlen, hogy időnként az edző ne kerüljön konfliktushelyzetbe akár a tanítványaival, akár a szülőikkel, esetleg a kollégáival.

Ugyanakkor minden *meg nem oldott* konfliktusszituáció hátráltatja a munkát, az eredményességet, hiszen kikökönt abból a biztonságérzetből, ami a nyugodt hátteret biztosítja a felkészüléshez. Annak érdeké-

ben, hogy ez a szituáció ne tartson ki túlzottan sokáig, mielőbbi megoldás szükséges. Ehhez elengedhetetlen a rendszeres kommunikáció, amire, ha akarjuk, ha nem, időt kell szánni. Nagyon gyakran a konfliktus-

helyzeteket félreértések, félreértelmezések okozzák. Ha nem beszéljük ki a problémákat – például ha a megbeszélések rendszeresége *nem szokásos* –, azok nyomásztóan hathatnak a sportoló vagy éppen az edző teljesítményére (Hamar, 2016).

Külön hangsúlyozandó az edző példakép-szerepe. Az az edző lesz hiteles, aki valóban úgy él, gondolkodik, cselekszik, kommunikál a tanítványai felé, ami követendő példa lehet a számukra. Aki gondoskodik a tanítványairól, aki odafigyel rájuk, aki érdeklődik a sportolói iránt, az lesz „A Követendő Példa”. ŐT fogják szeretni a tanítványai. Természetesen a versenysportban elkerülhetetlen a teljesítménykényszer, de ez a pedagógus-tanítvány viszonyban nem okozhat olyan mértékű torzulást, amely bármelyik fél méltóságát sérti. A sport jellegéből adódóan az edzőkre a szakosztály vagy az egyesület felől hatalmas nyomás hárulhat. A legtöbb esetben az edző státusza, pozíciója a munkahelyén akkor biztosított, ha

nem lehet egy sablonnal,
mintával, módszerrel
megoldani a tanítványok
problémáit

hozza az elvárt eredményeket, ha a csapat sikeres, jól teljesít és minden téren a maximumot nyújtja.

Ennek eléréséhez azonban az edzőnek nem szükséges durva, sértő, agresszív magatartást tanúsítania. A fentebb említett kulcsot kell megtalálnia a tanítványaihoz.

Mindegyikükhöz a megfelelő eszközt, módszert ahhoz, hogy a maximumot hozhassa ki belőle. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy nem minden edző alkalmas minden korosztály nevelő-oktató munkájára. Tapasztalati úton derülhet ki, hogy melyik az a korosztály, amelyikkel a leginkább

megtalálhatja a hangot, amelyikkel a legeredményesebben képes a munkáját elvégezni, ahol jól érzi magát, ahol örömet lel. Miközben

az is érthető, hogy senki sem szeretne örökké utánpótlásedzőként dolgozni, már csak azért sem, mert azt egy olimpiai éremnél egyáltalán nem szokták jegyezni, elismerni. Persze tisztelet a kivételnek!

Ha edzőként minden egyes edzésre szívesen megyünk, ha valóban a legtöbbet szeretnénk kihozni a tanítványainkból, ha a sport eszközeivel tudatosan igyekszünk hozzájárulni a személyiségfejlődésükhöz, ha igazán értékes embereket akarunk nevelni, akkor jó úton járunk. Minden egyes edzéssel az legyen a cél, hogy a tanítványaink valóban szeressék meg a sportot, hogy örökre kialakítsuk bennük a sportolási igényt, az adott sportághoz való kötődést, ami akkor is megmarad, ha már régen abbahagyták a versenysportot (Dóczy, 2018).

A kitűzött teljesítmény elérésében fontos szerepet játszik a jó sportolói közösség kialakítása is. Ha akarjuk, ha nem, az edző magatartása, közösségalkakító munkája

rányomja a bélyegét az adott csoportra, csapatra. Éppen ezért a szakmai munka mellett a tanítványaink szociális érzékenységét is formálnunk kell. Olyan csapatlétkör megteremtése szükséges, amely mindenki számára megfelelő, elfogadható és kellemes. Egy jó közösségben a tanítványok sok időt szeretnek tölteni, és nemcsak edzéskeretek között. Maradandó élményeket szerezhetnek, barátságokat köthetnek, annak ellenére is, hogy gyakorta ellenfelekként tekinthetnek egymásra.

A sportolók közötti bizalom sem elha-

nyagolható tényező. Főleg azokban a sportágakban, ahol a csapattársak nagyon szorosan függenek egymástól (pl. a műkorcsolya páros versenyszáma, az akrobatikus torna, a ritmikus

gimnasztika együttes kéziszerccsapat versenyszáma stb.). Ezek azok a sportágak (versenyszámok), ahol súlyos baleset is bekövetkezhet, ha a sportolók között nincs meg a teljes összhang.

2. A FEKETE PEDAGÓGIA JOGI OLDALA

A fekete pedagógiának számos fogalmi meghatározása létezik, amelyek alapvetően a pedagógia oldaláról közelítik/határozzák meg a tartalmát. Ugyanakkor e témakörnek is van jó néhány jogi relevanciája, amelyek alapvetően a büntetőjogban, kisebb részben pedig az alkotmányjogban, valamint a nemzetközi jogban mutathatók ki. A téma jogi vetületei vonatkozásában a fekete pedagógiai cselekedet elkövetőjének felelősségét, a tevékenység megvalósulási módozatait,

illetve a hatásaként bekövetkező jogsérelemeket érdemes vizsgálni.

2.1. A pedagógus speciális felelőssége

A fekete pedagógia fogalmának szükség-szerű eleme, hogy a cselekvés elkövetője pedagógiai tevékenységet végző személy legyen. Ezen alanyi kört általában a pedagógusi hivatásra szokás korlátozni, tágabb megközelítésben viszont a fekete pedagógia más pedagógiai tevékenységet végző személy, így akár az edző vagy a szülő cselekményeiben is megjelenhet. Jogi szempontból a negatív hatású pedagógiai cselekmények többnyire az általános etikai, szakmai, legsúlyosabb esetben pedig büntetőjogi szabályok szerint minősülnek. A pedagógus esetében azonban más a helyzet.

A pedagógus szakmai életét, tevékenységét – különböző eredetű – szabályok határozzák meg. E rendelkezések a pedagógust a tanár-diák viszonyrendszerben olyan helyzetbe hozzák, amelyben saját oldaláról tekintve hatalmi pozícióban van (dönt, értékkel, fegyelmez). Mindezen túl a pedagógus közfeladatot lát el a jövő generációinak nevelése és oktatása terén,

amely a szakmák többségéhez képest kiemelt minőséget kölcsönöz számára. E két jellemző megalapozza a pedagógus más szakmákhoz, foglalkozásokhoz képest különleges jogi helyzetét. Ennek megfelelően a *nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény* 66. § (2) bekezdése a pedagógust az iskolai nevelő- és oktatómunka ellátása során a

gyermekkel, tanulókkal összefüggő tevékenységével kapcsolatban a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* (a továbbiakban: Btk.) szempontjából „közfeladatot ellátó személynek” minősíti.¹

A *köznevelési törvény* 1. § (2) bekezdése a pedagógus nevelési-oktatási feladatának közszolgálat jellegét pontosan definiálja, amennyiben: „a köznevelés közszolgálat, amely a felnövekvő nemzedék érdekében a magyar társadalom hosszú távú fejlődésének feltételeit teremti meg, és amelynek általános kereteit és garanciáit az állam biztosítja. A köznevelés egyetemlegesen szolgálja a közjót és a mások jogait tiszteletben tartó egyéni célokat.” A „köz” kifejezés ebben az értelemben a köz érdekében gyakorolt közfeladatot jelenti, amely társadalmi megegyezés útján – vagyis azoknak a résztvevőknek a szándékai érvényesítésével, akikre a feladatvégzés vonatkozni fog – jelöltetett ki, és amit a pedagógus a közpénzből finanszírozott tevékenysége során gyakorol. A jogszabályi értelmezés egyébiránt teljesen egybeesik a neveléstudomány nevelésről vallott felfogásával.

A pedagógusok e speciális státuszából az következik, hogy a pedagógusi tevékeny-

ségre vonatkozó szabályozásnak minőségileg kell el-
térnie az állampolgárokra
általánosan irányadóktól.

A pedagógusok különleges
helyzete – egyebek között

– azt jelenti, hogy az általuk elkövetett fekete pedagógiai cselekvések különleges felelősségi elbírálást vonnak maguk után. A pedagógusok speciális státuszának ezen elemét, a pedagógusi tevékenységért viselt

a köz érdekében
gyakorolt közfeladat

¹ Hasonlóképpen a *nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény* 35. § (3) bekezdése szerint az oktató, a tanári munkakörben foglalkoztatott személy, valamint a tudományos kutató a képzési feladatok ellátása során a hallgatókkal összefüggő tevékenységével kapcsolatban a Btk. szempontjából közfeladatot ellátó személy.

különös felelősséget a magyar jog közel tíz éve ismeri, amikor a törvényalkotó az új Btk. 2012. évi megalkotásával bevezette „a bántalmazás közfeladatot ellátó személy eljárásában” (Btk. 302. §), valamint a „közfeladati helyzettel visszaélés” (Btk. 306. §) tényállásait, melyek elkövetője kizárólag közfeladatot ellátó személy – közöttük a pedagógus – lehet.²

A szabályozás jogpolitikai indoka az előbbi esetben az volt, „[...] hogy a közfeladatot ellátó személyek a részükre biztosított büntetőjogi védelemmel ne élhessenek vissza, és az »átlag állampolgárok cselekményénél« súlyosabb büntetéssel fenyegetse a jogalkotó, ha eljárásuk során mást bántalmaznak”. Utóbbi esetben a jogalkotó célja az volt, „[...] hogy a közfeladatot ellátó személyek a feladatuk ellátása érdekében rájuk ruházott jogosítványokat minden esetben rendeltetésszerűen gyakorolják és a rendeltetéssellenes magatartások büntetőjogi értékelést is nyerjenek”.³

2.2. A fekete pedagógiai tevékenység jellege

A fekete pedagógiai tevékenység jogi szempontból számos ponton hasonlóságot, átfedést mutat a gyermekbántalmazás eseteivel. Ez utóbbi alatt azt értjük, ha valaki (testi, lelki, érzelmi) sérülést okoz egy gyermeknek, vagy mást ilyen cselekményében nem akadályoz meg.

A fekete pedagógia fogalmkörébe tartozó cselekvések szükségszerű eleme, hogy azok legtöbbször **pedagógiai cselekvés**

által valósuljanak meg. Míg a pedagógusi foglalkozás esetében kizárólag a személy státusza (lásd a 2.1. pontot) és adott tevékenysége az alapja a büntetőjogi szempontból kiemelt/speciális jogi minősítésnek, más megközelítésben a pedagógusnak a diákjával szemben elkövetett negatív hatású, nem pedagógiai jellegű cselekménye is a fekete pedagógia esetkörébe tartozhat. Ebből kiindulva viszont a fekete pedagógia fogalmába tartozik például az az eset is, amikor nem pedagógus személy pedagógiai eszközöket nem a céljának megfelelően használ, és ezzel sérelmet okoz. Következésképpen a fekete pedagógia tulajdonképpen bárhol előfordulhat, ahol a pedagógia, a pedagógiai eszközök alkalmazásának helye lehet, így például az iskolában, az edzésen vagy akár a családi kap-

csolatokban is, amely utóbbi esetek büntetőjogi szempontból az általános szabályok szerint minősülnek.

Jogi megközelítésben a fekete pedagógiai tevé-

kenység jellemzően szándékosan elkövetett (verbális vagy fizikai) cselekmény, de végső soron megvalósítható **gondatlanságból** is (különösen az okozott egészségkárosodás mértéke tekintetében). A cselekmény lehet **egyetlen alkalommal** vagy **folytatólagosan**, ismétlődő jelleggel rövid időközökben történő többszöri elkövetéssel megvalósított. A fekete pedagógiai cselekvés elkövetési magatartás két alapformája a **tevékenység** és a **mulasztás**. A vizsgált fogalmat általában aktív magatartás valószínűsíti meg, ez pedig olyan akarati tevékenység, amely kizárólag a pedagógus saját

² Hatálybalépés: 2013. július 1.

³ Lásd a törvényjavaslat indokolását.

testmozgását (pl. kéz, láb, száj) jelenti. Ugyanakkor bizonyos esetekben a pedagógus nevelési, oktatási kötelezettségének elmulasztása (passzív magatartás) is beletartozhat a fekete pedagógia tárgykörébe. A mulasztás köteletségellenes nemtevés, amely csupán akkor valósulhat meg, amikor az elkövetőnek van cselekvési lehetősége. Ellenkező esetben (pl. amikor egy szituációban nincs jelen a pedagógus, vagy nincs valamiről tudomása, amiben egyébként cselekednie kellene) mulasztásról nem beszélhetünk.

Lényeges kritériuma a fekete pedagógia cselekményének, hogy az **alkalmas legyen sérelemokozás előidézésére**. Negatív hatás kiváltására alkalmas lehet akár fizikai, akár verbális vagy egyéb más erőszakos cselekedet, agresszió. Ennek megjelenési formája lehet közvetlen (amely fizikai vagy verbális erőszakot foglal magában, például fenyegetés, testi fenyítés), vagy közvetett (bonyolultabb manipulatív cselekedetek, például megfélemlítés, diák erőszakos irányítása). Az agresszió megvalósulhat nyílt (például sértő megnevezés, lökdösés, verés) és burkolt formában is (amilyen például a kirekesztés).

Végül megjegyzendő, hogy a pedagógus által elkövetett cselekmény kizárólag akkor tartozik a fekete pedagógia tárgykörébe, ha az negatív hatást váltott ki, tehát vagy közvetlenül, vagy közvetett módon **a diáknak sérelmet okozott**. A bekövetkezett sérelem minősége lehet fizikai (testi), lelki, szellemi vagy egyéb (pl. anyagi, esetleg a diák tanulási előmenetelében/pályafutásában bekövetkezett) sérelem.

2.3. A fekete pedagógiai tevékenység által okozott jogsérelem

Negatív hatású pedagógusi és nem pedagógusi cselekmények enyhébb következménye lehet a diákok lelkiállapotának időleges romlása, súlyosabb esetben a fizikai állapot kedvezőtlen változása, így például a folyamatosan ismétlődő, vagy a huzamosabb ideig tartó megfélemlítés, félelemkeltés következtében kialakuló pszichoszomatikus betegség. Mindezek eredményeképpen a diákoknál előfordulhat az iskolai megjelenéstől való állandósult félelem, vagy az iskolakerülés, ezzel együtt pedig a tanulmányi eredmény romlása, illetve az osztály szociális életéből való kiszorulás. A vázolt helyzet akár rövidebb, akár hosszabb ideig tartó fennállása az áldozattá vált diák számára el lehetetleníteni az iskola által biztosított oktatási szolgáltatások megfelelő módon történő igénybevételét, kihasználását, végső soron több alapvető jog érvényesülését.

a mulasztás köteletségellenes nemtevés

„Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelem-

hez [...]” rögzíti az Alaptörvény XVI. cikke. Ennek megfelelően Magyarországon a köznevelésben részt vevő felek jogait a nemzeti köznevelésről szóló törvény szabályozza, ami a diákok vonatkozásában kiemeli, hogy „védelmet kell számára biztosítani a fizikai és lelki erőszakkal szemben” (lásd 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 46. § (2) bekezdés).

Mindemellett fontos megemlíteni az 1989. évi Egyezmény a gyermek jogairól (a továbbiakban: Egyezmény) is, melyet Magyarország is aláírt, 1991-ben ratifikált, és melyet az 1991. évi LXIV. törvénnyel ki is hirdetett.

Az Egyezmény azon jogok minimumának összessége, melyeket az aláíró államoknak korlátozás nélkül biztosítaniuk kell a gyermekek számára.

Pedagógus vagy nem pedagógus fekete pedagógiai cselekménye következtében a tanulók/gyerekek olyan alkotmányos jogai sérülhetnek, mint például az emberi méltósághoz való jog (Alaptörvény II., III cikk, Egyezmény 37. cikk), amely – többek között – magában foglalja azt, hogy tilos a gyermek – akár szóval, akár tettel történő – bántalmazása. A gyermekek nem vethetők alá megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak, ideértve a nevelő célzatú testi fenyegetést is. Csorbát szenvedhet továbbá pl. az egészséghez való jog (Alaptörvény XX. cikk, Egyezmény 24. cikk), amely értelmében mindenki kötelessége, hogy tartózkodjon a gyermek egészségét károsító bármely tevékenységtől. Mindezekon túl pedig nem valósul meg érdemben az oktatáshoz való jog és a tanulás szabadsága (Alaptörvény X. cikk, Egyezmény 28. cikk), amely – többek között – olyan iskolai környezet megteremtését jelenti, mely védelmet nyújt a gyermeknek minden bántalmazással szemben.

Az Egyezmény 19. cikke alapján a gyermeknek joga van a rossz bánásmód elleni védelemre. A „védelem” olyan hatékony eljárásokat foglal magában, amelyek a gyermekkel szembeni negatív bánásmód eseteiben egyfelől hozzájárulnak a cselekmény felismeréséhez, kivizsgálásához és kezeléséhez, másfelől alkalmasak a gyermekek – akár pedagógiai jellegű – bántalmazásának megelőzésére is.

A fekete pedagógia nyilvánosságra került – pedagógus által elkövetett – enyhébb

eseteit maga a köznevelési intézmény, vizsgálat lefolytatása után, általában kezelni tudja (egyeztető eljárás, fegyelmi eljárás). Szülő elkövetőnél legalsó szinten eljárási szempontból szerepet játszhat a gyámhivatal/kormányhivatalok gyámügyi osztálya, edzőnél a sportszervezet, sportszövetség. Súlyosabb esetekben az Oktatási Jogok Biztos, valamint az Alapvető Jogok Biztos (2021-ig az Egyenlő Bánásmód Hatóság) „soft law” eszköztára (felek közötti egyeztetésen alapuló közvetítő mechanizmus) lehet alkalmas a kialakult problémák megoldá-

sára. Jogsértés (szabálysértések, bűncselekmények) kezelésére, vagy nem együttműködő felek esetében viszont elkerülhetetlen a – gyermek számára igen megterhelő – bírósági eljárás.

Az Egyezmény 3. cikke értelmében a bíróságok, a közigazgatási hatóságok minden, a gyermeket érintő döntésükben elsősorban a gyermek mindenképp fellelhető érdekét kötelesek figyelembe venni.

3. PEDAGÓGIAI KÉRDÉSFELTEVÉS

Vizsgálatunk során abból az alaphelyzetből indultunk ki, hogy a pedagógiai munka sajátosságaihoz fűződően egy hatalmi helyzetben, bizalmi viszonyban lévő tekintélyszemély, egy testnevelő tanár és/vagy egy edző fegyelmezési helyzetek megoldása vagy a teljesítménycsökkentés érdekében olyan nevelési módszerekhez nyúl, amellyel a gyermek személyiségfejlődésében sérülést okoz. *Alice Miller* (1980) *Kezdetben volt a nevelés* c. műve alapján még azt is hozzátehetjük, hogy: „Mindezt pedig abban a korai életkorban kezdik el, amikor a gyerek még

teljesen ki van szolgáltatva a felnőtteknek, így ezt nem képes észrevenni, és így tiltakozni sem tudhat ellene” (Miller, 2002).

A fekete pedagógia vizsgálata során – melynek bemutatása alább következik – a fogalom 2006-ban megalkotott definíciójából indultunk ki. Eszerint: „A fekete pedagógia tudatos és nem-tudatos pedagógiai hatásrendszerből származó olyan közös diszfunkcionális részhalmoz, amely időben távolra ható módon is negatív nyomot hagy a neveltben, testi-lelki-szellemi egészségét veszélyezteti, vagy éppen sérülést okoz, s amely spontánul vagy támogató körülmények között felidézhető. Ez a kategória tehát a pedagógiai ártalmak egy csoportját képezi.” (Hunyadyné, M. Nádasi és Serfőző, 2006, 14. o.)

Kutatásunk szűkebb tartományú kérdésfeltevéseinek prezentálása előtt megjegyezzük, szándékunk szerint nem arra kérdeztünk rá, vajon bizonyítható-e a fekete pedagógia jogossága a nevelésben vagy sem, hanem arra, hogy a kérdésekben megfogalmazottak jellemzően élnek-e a jelenlegi iskolai és sportvilágban, mint olyan jelenségek, amelyekről igenlően gondolkodnak egyes pedagógusok/edzők, esetleg rendszerek. Kérdésfeltevéseink: Az iskolai környezetben és a sport világában fellelhetők-e olyan viselkedésformák, amelyek azonosíthatók a fekete pedagógia fogalmával? Ha igen, miért alkalmazzák ezeket a megoldásmódokat a pedagógusok és az edzők? Pedagógia-filozófiai szempontból tervezzük végiggondolni, értékelni a következő kérdéseket is: a nevelési célok szentesíthetők-e a nevelési módszereket? Ha igen, akkor miért? A gyermek személyisége,

szükségei alárendelhetők-e a társadalmi konvencióknak, a felnőttek igényeinek? A szükségletek alárendelésének milyen következményeit lehet azonosítani az egyéni életutak vonatkozásában?

Kérdéseink jogosságát támasztja alá, hogy a gyermekek „felszabadításának” kérdése a neveléstudomány kutatóit mind a mai napig foglalkoztatja. Minél távolabb megyünk vissza az időben, annál inkább a gyermeki test és lélek edukációjának elhanyagolása rajzolódik ki. Feltételezésünk szerint a pedagógiai gyakorlatban, a gyermekek nevelése során a testnevelőtanár-tanuló és az edző-sportoló relációban jelenleg is fellelhetők fekete pedagógiai módszerek.

4. A KUTATÁS ANYAGA ÉS MÓDSZERE

4.1 Vizsgálati eljárás

Feltételezésünk alátámasztására empirikus vizsgálatot végeztünk. Célunk a fekete pedagógia során alkalmazott „nevelési” módszerek

elemző bemutatása, a bántalmazás kategóriáinak meghatározása, a sérelmek személyiségre gyakorolt hatásainak feltárása, illetve a fekete pedagógia jelenségének a sport közegeiben történő elemző vizsgálata, a sajátosságok kihangsúlyozása

volt. Az adatgyűjtéshez – Hunyadyné, M. Nádasi és Serfőző (2006) adatfelvételi módszereinek felhasználásával – online kérdőívet szerkesztettünk.

A pedagógiában gyakori minőségelemzési módszerként használt nyílt végű kérdőíven a következő kérdés szerepelt: „Kérjük, írjon le egy olyan, máig el nem felejtett sérelmet,

minél távolabb megyünk vissza az időben, annál inkább a gyermeki test és lélek edukációjának elhanyagolása rajzolódik ki

amely iskolai és/vagy sportklubban eltöltött éveit közben érte!” Az általános demográfiai adatok (a válaszadók neme és életkora) felvétele és a fekete pedagógiai eset leírása, időpontja, körülményei után az érintett személyről és intézményéről (pl. iskola, sportklub) is kérdések fogalmazódtak meg. Ezt követően az esetet kiváltó okokról, a következményekről és a megoldásban közreműködő személyekről nyilatkozhatott a válaszadó. Természetesen mindezt anonim módon.

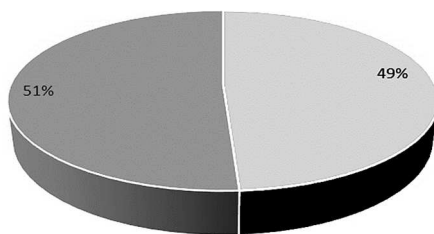
4.2 Vizsgált személyek

A vizsgálatba bevont személyek a Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (korábban Testnevelési Egyetem) hallgatói voltak, akik retrospektív (visszaemlékezésen alapuló) módszerrel számoltak be egy

emlékezetes fiatalkori sérelmükről. Az egyetem által kiadott kutatásetikai engedély (engedélyszám: TE-KEB/no8/2020) birtokában az adatfelvételre a 2020/21-es tanévben került sor, a COVID-19-járvány miatt digitális formában, Google Drive-on keresztül. Az adatgyűjtő tevékenységünket az egyetem Informatika Csoportjának munkatársai segítették. A retrospektív módszerrel kitöltött 242 kérdőív válaszadói közül 126 fő (52%) volt női, 116 fő (48%) férfi hallgató. 118 fő (49%) számolt be valamilyen vele megtörtént fekete pedagógiai esetről, 124 fővel (51%) ilyen eset az iskolai évei és/vagy a sportolói pályafutása során elmondása szerint nem történt (1. ábra). A fekete pedagógiai esetről beszámoló 118 főből 57 fő (48%) férfi és 61 fő (52%) nő volt.

1. ÁBRA

A fekete pedagógiai esetek előfordulásának aránya a válaszadók körében

- A válaszadók beszámoltak fekete pedagógiai esetről
- A válaszadókkal nem történt fekete pedagógiai eset

FORRÁS: saját szerkesztés

4.3 Adatfeldolgozás

Az adatfeldolgozáshoz tartalomelemzést végeztünk, melynek során a kategorizáláshoz a „trianguláció” módszerét alkalmaztuk. Az eredeti, *Hunyady* és mtsai. (2006) által

összeállított kérdőívet felhasználva, a kapott sérelmek csoportosítása során *napjaink körülményeihez igazodó kategóriákat* fejlesztettünk ki. Mindezt indokolta, hogy az említett mű megjelenése óta eltelt időszakban tovább erősödött az antihumánus cselekedetek

megakadályozásának és kiszűrésének igénye – mind a tudományos élet, mind a praxis és nem utolsósorban a társadalom oldaláról is –, ami elősegítette a sérelmek elszenvedői számára a helyzetek nyíltabb, őszintébb felidézését, felvállalását. Olyan esetekről olvashatunk így, amelyeket már nem tudtunk az eredeti kategóriákba sorolni – szükségessé vált a csoportosítás felülvizsgálata. Ennek az új, komplex hatásrendszernek a figyelembevételével egy pedagógiai, egy sportpedagógiai és egy jogi szakember vitatta meg, majd konszenzus alapján kategorizálta a fekete pedagógiai eseteket aszerint, hogy azok enyhébbnek vagy súlyosabbnak (akár jogi beavatkozást igénylőnek) tekinthetők. A fekete pedagógia új kategóriái a következőképpen alakultak:

1. Méltatlan tanári vagy edzői magatartás;
2. Kapcsolati problémák tanár és diák vagy edző és sportoló között;
3. Alaptalan feltételezések (hamis vádak) a tanár vagy az edző részéről;
4. „Pszichológiai terror”, vagyis olyan rendszeres viselkedés, amely félelmet kelt, szorongást okoz és/vagy a személyiség megvetésével jár együtt a nevelő részéről;

5. Verbális és/vagy fizikai agresszió, bántalmazás;
6. Szexuális zaklatás vagy bántalmazás;
7. Be nem sorolt vagy egyéb esetek.

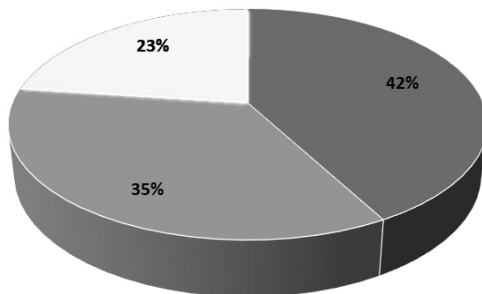
5. EREDMÉNYEK

A vizsgált személyek válaszaikban magukban foglalták egyrészt azokat az el nem feledett sérelmeket, amelyek az iskola-, illetve sportolói éveikben érték őket, másodrészt ezeknek az incidenseknek az időszakát, harmadrészt pedig a válaszadó iskolatípusát (általános iskola, középiskola, felsőoktatás), valamint sporthelyszínét (pl. sportklub), ahol megtörtént az eset. A válaszadók beszámoltak sérelmeik következményeiről, valamint arról is, hogy beszéltek-e ezekről valakivel, ha igen, akkor kivel és mikor.

A válaszok azt mutatják, hogy a fekete pedagógiai esetek 42%-a sportklubokban, 35%-a az iskolai oktatás során a közismereti órákon, míg 23%-uk a testnevelésórán történt (2. ábra).

2. ÁBRA

A fekete pedagógiai esetek előfordulásának helyszíne

- Sportklubban történt fekete pedagógiai esetek
- Iskolában, közismereti órán történt fekete pedagógiai esetek
- Iskolai testnevelésórán történt fekete pedagógiai esetek

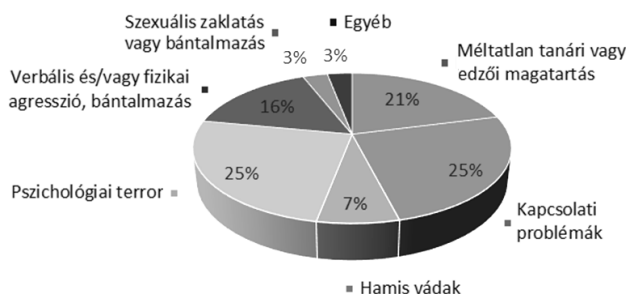
FORRÁS: saját szerkesztés

A fekete pedagógiai történések már említett hat kategóriáját két csoportba soroltuk. **A kevésbé súlyos esetekben** (53%) három kategóriát osztottunk: 1. *méltatlan tanári vagy edzői magatartás* (21%); 2. *kapcsolati problémák tanár és diák vagy edző és sportoló között* (25%); 3. *alaptalan feltételezések (hamis vádak) a tanár vagy az edző részéről* (7%). **A súlyosabbnak minősített**

feke pedagógiai esetekben (44%) szintén három kategória került: 4. *„Pszichológiai terror”* (25%); 5. *verbális és/vagy fizikai agresszió, bántalmazás* (16%); 6. *szexuális zaklatás vagy bántalmazás* (3%). A válaszadók beszámolóinak 3%-a vagy nem jutott besorolásra, vagy az egyéb esetek kategóriájába került (3. ábra).

3. ÁBRA

A fekete pedagógiai esetek típusai

FORRÁS: saját szerkesztés

Az alábbiakban – a felsorolt kategóriákat példázandó – az egyetemi hallgatók válaszaiból mutatunk be hatot:

1. *Méltatlan tanári vagy edzői magatartás*: „Testnevelésórán egy feladatot kellett bemutatnom, amit elrontottam, és a tanár kinevetett.”
2. *Kapcsolati problémák tanár és diák vagy edző és sportoló között*: „A sportágam a röplabda, és egy kis klubban nevelkedtem. A nemzeti U15 válogatott tagja lettem, és a szövetségi kapitány azt mondta, hogy ha nem igazolok a klubjához, akkor nem leszek többet

válogatott. Ez meg is történt, kikerültem a válogatottból. Ez eltávolított a sporttól, de később újra megtaláltam benne az örömet.”

3. *Alaptalan feltételezések (hamis vádak) a tanár vagy az edző részéről*: „Első éves általános iskolás voltam, amikor az osztályfőnököm azzal vádolt, hogy a tesóim írják helyettem a házi feladatot.”
4. *„Pszichológiai terror”*: „A röplabdakedzésen az edző rendszeresen kiabált velünk, és sokan abbahagyták az edzésre járást. A sírás mindennapos volt, pl. ha nem hoztuk időben a

tagdíjat, akkor büntetésből 20 kört kellett futnunk.”

5. *Verbális és/vagy fizikai agresszió, bántalmazás:* „Egy ’művészi sportágban’ versenyeztem, gyermekkoromban alacsony, törekeny és vékony voltam. Később, amikor nővé váltam, a tanárnő többször is húsosnak nevezett a többiek előtt.”
6. *Szexuális zaklatás vagy bántalmazás:* „Az általános iskolai [...] edzésen az edző többször az ölébe fektette a lányokat, és elfenekelte őket. Ez később kiderült, és eljárás indult az edző ellen, az iskola felfüggesztette az állásából.”

6. ÖSSZEFOGLALÓ AJÁNLÁSOK, KITEKINTŐ GONDOLATOK

A kutatásunk során kapott eredményeink bemutatása egy szerteágazó, tudományos szintéziseket igénylő, hosszú távú vizsgálat első lépése. A fekete pedagógia alkalmazásának okkeresése, az általunk megfogalmazott kategóriákba tartozó esetek személyiségfejlődésben okozott negatív hatásainak, nem utolsósorban a pedagógiai, sportpedagógiai tanulságok, illetve a nemzetközi szinten történő eredmények komparatív vizsgálata további kutatási célunk.

A jelen vizsgálatunk során kapott válasszok alapján az látható, hogy a pedagógusok és/vagy edzők egy köre sok esetben úgy érzi, nincsen jól működő, hatásos, eredményekkel szolgáló pedagógiai módszerek birtokában. Ők, a hierarchia fenntartása érdekében, a fekete pedagógiát a fegyelmezés egy formájaként élik meg. Az esetek

ismerik ugyan e megoldásmódoknak a személyiségre gyakorolt káros hatásait, de nem érdekli őket

mintázatából feltételezhető, hogy tudatosan alkalmazzák a fekete pedagógiai módszereket, mert ezek számukra látszólagos megoldást kínálnak a kialakult problémahelyzetekre. Az sem kizárt, hogy ismerik ugyan e megoldásmódoknak a személyiségre gyakorolt káros hatásait, de nem érdekli őket. Tudják, hogy lelki sérülést okoznak, megfélemlítenek vagy szorongást váltanak ki, de „a cél szentesíti az eszközt”. A cél pedig a helyes viselkedés, a teljesítményfokozás és a fegyelem fenntartása. Ebben a vonatkozásban viszont a pedagógusok/edzők nincsenek tisztában a szerepükkel, tevékenységük jogi, erkölcsi, etikai határaival és szabályaival. Egyes pedagógusok/edzők nem helyesen mérik fel tetteik következményeit, gyakorta tapasztalatlanok, de az is előfordul, hogy jól akarnak, mégis ártanak. Nincsenek annak a komplex, rendszerszintű gondolkodási kompetenciának a birtokában, amely a tevékenységük személyiségre gyakorolt hatásait ismertté tenné számukra. Ezt erősíti még az a gyakorlati tapasztalat, amely a fekete pe-

dagógiai megoldásmódokat csak részben szankcionálja. Sajnos azt is kimondhatjuk, hogy ennek a megoldási készletnek hagyományai vannak a gyermekek nevelésében.

A fekete pedagógia *jelentőségének* sportpedagógiai

összefoglalásaként kijelenthető, hogy a tanítványok az iskolai éveik és/vagy a sportpályafutásuk során jellemzően nem képesek magukat megvédeni, nem képesek kiállni, érvelni a saját elképzeléseik mellett. Gyakorta feltétel nélkül elfogadják azt, amit a testnevelő, az edző mond, nem kérdőjelezi meg a hibás döntéseket, instrukciókat sem. Ezért (is) rendkívül fontos a szülő szerepe,

aki a gyermekében tudatosíthatja, mi az, amit egy pedagógus vagy edző az irányába megtehet, és mi az, amit neki magának nem szabad eltűnnie, elviselnie, még az eredményesség érdekében sem.

Egy bizonyos érettség (sportéletkor) felett az edzőnek arra is lehetősége nyílik, hogy – tanítványai előtt önreflexiót gyakorolva – közösen megbeszéljék, mi az az edzői módszer, magatartás- vagy viselkedésmód, ami a versenyzők, sportolók eredményességét a leginkább elősegítheti. Ilyen „megnyilatkozó”, önfeltáró beszélgetésekre az életkor előrehaladtával a tanítványoknak egyre nagyobb szüksége van. Ilyenkor mind a két félnek érdemes megnyílnia. Mind az edzői, mind pedig a sportolói oldalon ki kell tárulkoznia ahhoz, hogy mindent átbeszélve, kimondottan a sporttevékenységre koncentrálni tudjanak tovább dolgozni.

Jó megoldás, ha a csoporttagok, csapattagok választanak maguk közül egy ún. „szóvivőt”, aki közvetíti az edző és a sportolók között. Ennek relevanciája abban rejlik, hogy egyes sportolók nem mernek

közvetlenül az edző felé megnyílni, vagy nem merik elmondani a véleményüket, viszont csapattársukon keresztül ezt bátran megteszik. Az megint csak bizalmi kérdés, hogy a sportolók maguk közül tudnak-e olyasvalakit választani, akiben megbíznak, aki „név nélkül” tud kérést, véleményt közvetíteni az edző felé és vissza.

Utánpótlásszinten dolgozó edzőknél a képzés megkezdése előtt vagy a képzés

elején elengedhetetlen lenne egy úgynevezett pszichológiai alkalmassági teszt kitöltése, de ez akár még a képzés során sem zárható. Egy ilyen teszttel ki lehetne szűrni azt, ha valaki egyáltalán nem alkalmas arra, hogy pedagógusként vagy edzőként gyermekkel, fiatalokkal foglalkozzon.

Külön kiemelendő, hogy sem az edzés keretein belül, sem a testnevelés-oktatás során a testi fenytés semmilyen formájáról nem lehet szó. Egyetlen sportágban és egyetlen korosztályban sem. Pedagógus vagy edző nem élhet vissza a hatalmi helyzetével! Már csak azért sem, mert szerintünk pedagógiai-nevelési módszernek semmilyen formában nem tekinthető az, amely a gyermek sérelmét idézi elő (lásd a 1.2. fejezetben leírtakat).

Ajánlasként megfogalmazható, hogy a nemzeti irányelvek kialakítása, a fiatalok, a pedagógusok és a szülők tudatosítása, valamint a panaszmechanizmusok működtetése csökkentheti a fekete pedagógiai incidensek előfordulását. Ez a tanulmány a magyar testnevelés és sport közegéről

szól, ugyanakkor a világ számos részén adnak egyre nagyobb aggodalomra okot a hasonló rossz gyakorlatok. Éppen ezért (is) szükségét érezzük egy, a nemzetközi tapasztalatokat feldolgozó tanulmánynak, melyet aztán egy bevált gyakorlatok biztosítására, valamint a gyermekek és fiatalok védelmére szolgáló transzlációs projekt követhet.

„megnyilatkozó”, önfeltáró beszélgetésekre az életkor előrehaladtával a tanítványoknak egyre nagyobb szüksége van

IRODALOM

- Bábosik István (2020): *A konstruktív életvezetés pedagógiája és iskolája*. Eötvös, Budapest.
- Bábosik Zoltán, Borosán Livia és Budainé Csepela Yvette (2021): Az értéktudatosság szerepe a pedagógiában. *Deliberationes*. **14.** 1. sz., 35–47. Letöltés: <https://deliberationes.gfe.hu/index.php/deliberationes/article/view/32/14> (2022. 04. 03.).
- Benda Gyula és Szekeres András (szerk., 2007): *Az Annales – A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. Atelier/L'Harmattan, Budapest.
- Biróné Nagy Edit (szerk., 2011): *Sportpedagógia. Kézikönyv a testnevelés és sport pedagógiai kérdéseinek tanulmányozásához*. Dialóg Campus, Budapest – Pécs.
- Borosán Livia (2010): Személyiségértelmezés a reformpedagógiákban. *SZÍN - KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS*. **15.** 6. sz., 18–22. Letöltés: http://epa.oszk.hu/01300/01306/00108/pdf/EPA01306_Szin_2010_15_06_december_018-022.pdf (2022. 06. 13.).
- Botond Ágnes (1991): *Pszichohistória*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bódy Zsombor és Ö. Kovács József (2006): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris, Budapest.
- Buda Béla (1997): *Empátia... a beleélés lélektana*. Ego School Bt., Budapest.
- Dóczy Tamás (szerk., 2018): *Edzői ismeretek a gyakorlatban*. Magyar Edzők Társasága, Budapest.
- Freud, S. (1990): *Totem és tabu*. Göncöl Kiadó Kft, Budapest.
- Gyáni Gábor (1986): Az „Új történetírás” jelensége. *Világtörténet*, **8** [Új folyam]. 2. sz., 3–6. Letöltés: https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/vilagtoritenet/vt_1986_2/gyani.pdf (2022. 02. 05.).
- Gyáni Gábor (2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág, Budapest.
- Györfi András (2018): A Kárpát-medence orvoslása, gyógyszerészete és orvosképzése a kórkorszakban – a tatárlakai agyagtáblák üzenetének megfejtése. *HORUS*. **159.** 34. sz., 1405–1410. Letöltés: <http://real.mtak.hu/86310/1/650.2018.ho2605.pdf> (2021. 07. 20.).
- Hamar Pál (szerk., 2016): *A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező*. Eötvös, Budapest.
- Hamar Pál (szerk., 2020): *Mesterségük címere – Sportpedagógus. Születésnap neveléstudományi konferencia Biróné dr. Nagy Edit és dr. Gombocz János tiszteletére*. Testnevelési Egyetem, Budapest.
- Hamar Pál és Mocsai Lajos (szerk., 2019): *A sportpedagógia szak módszertani kérdései*. Testnevelési Egyetem, Budapest.
- Hunyady Györgyné, M. Nádasi Mária és Serfőző Mónika (2006): *Fekete pedagógia. Értékelés az iskolában*. Argumentum Kiadó és Nyomda Kft., Budapest.
- Illich, I. (1995): *Deschooling Society*. Marion Boyars Publisher Ltd, London.
- Kőváry Zoltán (2010): *Az ösztönsszublímációtól a szelf-egyensúlyig. A kreativitás és a művészi alkotófolyamat pszichoanalitikus megközelítései és vizsgálata a kortárs pszichobiográfiai elképzelések alapján*. PTE BTK Pszichológiai Doktori Iskola Elméleti Pszichoanalízis Program. Letöltés: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15220/kovary-zoltan-phd-2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2022. 01. 26.).
- Mihály Ildikó (2005): Az oktatás alkonya? Vagy a nevelés vége? *Új Pedagógiai Szemle*. **55.** 11. sz., 71–77. Letöltés: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00097/2005-11-vt-Mihaly-Oktatas.html> (2022. 01. 12.).
- Miller, A. (2002): *Kezdetben volt a nevelés*. Pont Kiadó Kft., Budapest.
- Postman, N. (1996): *The End of Education: Redefining the Value of School*. Vintage. London.
- Pukánszky Béla (1999): „A nevelés lényege: nem nevelünk” – Gondolatok Ellen Key könyvének olvasása közben. *Új Pedagógiai Szemle*. **49.** 10. sz., 112–115. Letöltés: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00031/1999-10-kf-Pukanszky-Neveles.html> (2022. 02. 07.).

Pukánszky Béla (2005): *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben*. Iskolakultúra-könyvek (28), Pécs.

Pukánszky Béla (2013): *Bevezetés a gyermekkor történetébe* [tananyag]. Letöltés: http://www.jgypk.hu/mentor-halo/tananyag/Bevezets_a_gyermekkor_trtnetbe/46_fekete_pedaggia_s_testi_fenyts.html (2022. 02. 07.).

Rutschky, K. (1980): *Schwarze Pädagogik. Quellen zur Naturgeschichte der bürgerlichen Erziehung*. Ullsteint Taschenbuch, Berlin.

Vincze László (1991): Appendix neveléstörténeti munkákhoz. A „fekete pedagógia” történetéből. *Magyar Pedagógia*. 91. 3–4. sz., 195–214.

Weber, M. (1967): *Gazdaság és társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Zrinszky L. (2006): *Nevelélmélet*. Műszaki, Budapest.

Jogszabályok

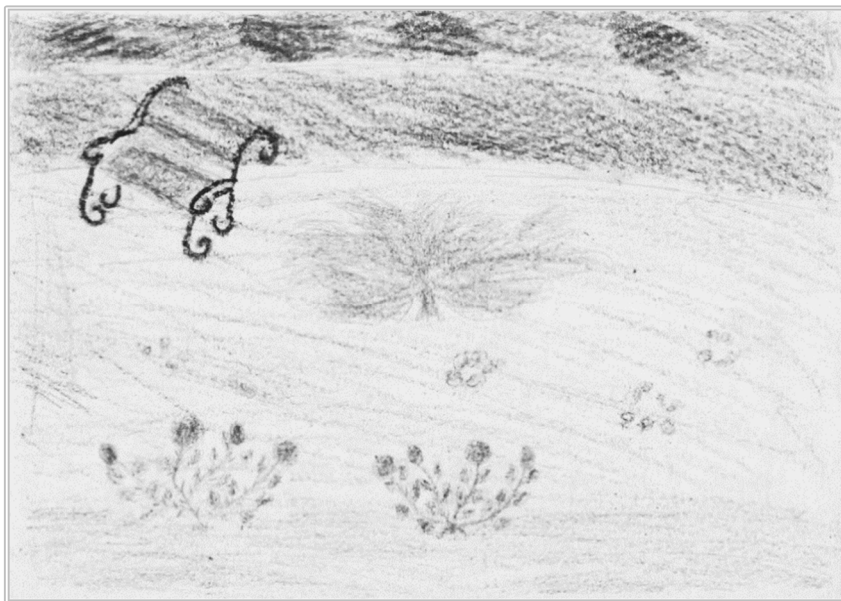
1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

Magyarország Alaptörvénye.

Csukás Nikolett rajza (6. o.)